

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 6ης ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1944

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ Κ. Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΙ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΝ ΤΗΣ 6 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1944

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΟΥΜΑΝΙΑΝ ΠΡΟ ΤΟΥ 1821

Κύριοι συνάδελφοι,

“Ενεκα μακροτέρας άσθeneίας μου δέν έγινε δυστυχώς μέχρι σήμερα ή τυπική ανάληψις της προεδρίας ενώπιον της Όλομελείας. Άναλαμβάνων σήμερα την προεδρίαν όφείλω έν πρώτοις νά εύχαριστήσω τούς συναδέλφους, διότι με έτίμησαν με τό άνώτατον άξίωμα έν τή Άκαδημία, με τό άξίωμα της προεδρίας. Έχω συναίσθησιν της εύθύνης μου, εις τάς παρούσας μάλιστα στιγμάς της άγωνιώσης Έλλάδος, άλλ’ έλπίζω ότι με την βοήθειάν των συναδέλφων θα έκτελέσω τό καθήκόν μου. Όφείλω έπειτα νά εύχαριστήσω τόν Πρόεδρον του παρελθόντος έτους, τόν κ. Σπ. Δοντάν, δι’ όσους φίλόφρονας λόγους ειπε περι έμου κατά την 27^η Ιανουαρίου επί τή άποχωρήσει του έκ της προεδρίας.

Οί λόγοι ούτοι με συνεκίνησαν βαθέως, διότι ό κ. Δοντάν εινε έξαιρετικός έπιστήμων και διότι την μεγάλην σημασίαν της προεδρίας του έδειξε σπουδαιότατον γεγονός, ή σοβαρά ένίσχυσις των έπιστημονικών ιδρυμάτων της Άκαδημίας. Επίσης εύχαριστώ άπείρως τόν αντιπρόεδρον κ. Γ. Μπαλήν, διότι προθύμως με άνεπλήρωσε κατά τό διάστημα της άσθeneίας μου.

Κύριοι Άκαδημαϊκοί,

Κυρίαί και Κύριοι,

Ούδεις λαός της Νοτιοανατολικής Εύρώπης υπηρέτησε τόν πολιτισμόν της Έγγυς Άνατολής τόσον, όσον ό νεώτερος Έλληνικός, συνεχιστής των μακρών και εύγενών παραδόσεων του βυζαντινού και του αρχαίου έλληνισμού. Και θέλω νά ίσχυρισθώ άμέσως ότι και ούδεις άλλος λαός της Νοτιοανατολικής Εύρώπης δύναται και έν τώ μέλλοντι νά υπηρετήσει τόν πολιτισμόν όσον ό Έλληνικός. Δυστυχώς ήμείς οί “Ελ-

ληνες ἐνῶ πρὸς τὰ ἄτομά μας εἴμεθα τόσον ἐπιεικεῖς, ἐπικρίνομεν ἀστηρότατα τὸ Κράτος μας καὶ τὸ Ἔθνος μας καὶ θαυμάζομεν τοὺς ξένους συχνάκις ἀνοήτως. Ὅφειλομεν ἐν τούτοις νὰ γνωρίζωμεν τὴν δυναμικότητα καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν γωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία καλεῖται Ἑλλάς.

Διὰ νὰ σαφηνίσω τὰς σκέψεις μου ὑπενθυμίζω μερικὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἔζησε χίλια χρόνια καὶ τὸ θαῦμα τοῦτο κατωρθώθη, διότι τὸ διηύθυνεν ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ τὴν πνευματικὴν του ὑπεροχὴν καὶ μὲ τὴν ἰκανότητά του νὰ ἀναπτύσῃ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τῶν χιλίων ἐτῶν διεξήγε συνεχεῖς ἀγῶνας πρὸς Ἀσιάτας βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι ἐπληττον τὸ Κράτος ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβειως. Οἱ Εὐρωπαῖοι καυχῶνται διότι ἐνίκησαν ἅπαξ τοὺς Οὐννοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν (451) καὶ ἔσωσαν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν οὐννικὴν καταστροφὴν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὅμως ἐνίκησε τοὺς Ἀσιάτας πολλάκις, ὄχι ἅπαξ! καὶ χωρὶς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Βυζαντίου τίς γνωρίζει, τί καταστροφὰς θὰ ὑφίστατο ἡ Εὐρώπη,

Κατὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς ἐξηντλήθη ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἐπὶ τέλους ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Τούρκοι ἔφθειραν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν διὰ σφαγῶν καὶ ἐξισλαμίσεων πολὺ περισσότερον ἀπὸ ἄλλους χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, πρὸς τοὺς ὁποῖους συνεκρούσθησαν ἀργότερα. Παρ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν φθορὰν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, οὗτος ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἡγεσίαν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἐγγυὸς Ἀνατολήν, εἰς τὴν ὁποῖαν οἱ νέοι κατακτηταὶ μόνον καταστροφὰς συνεσώρευαν, μόνον τὴν δυστυχίαν ἔφεραν. Ἐν πρώτοις οἱ Ἕλληνες ταχέως ἀνέλαβαν τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των, ἥδη ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος καὶ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἠγωνίσθη τόσον ὑπὲρ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν του ὅσον ὁ ἑλληνικός. Ἀσιᾶται γείτονές μας, οἱ ὁποῖοι ἐπροξένησαν τόσας καταστροφὰς εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, οὐδὲν ἔπραξαν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τὴν δὲ νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην ὑπεστήριξεν ὁ Ἑλληνισμὸς μόνος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ξέρξου μέχρι τοῦ Ἰταλικοῦ πολέμου τοῦ 1940 μὲ τὸ αὐτὸ πείσμα καὶ μὲ τὴν αὐτὴν γενναϊότητα.

Ἄλλὰ δὲν ἐδίδαξαν μόνον καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν: ἵδρυσαν πρῶτοι σχο-

λεῖα καὶ εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἐφοίτησαν καὶ ξένοι, Ἀλβανοὶ καὶ Βλάχοι καὶ Βούλγαροι. Εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες ὡς συνεχισταὶ μακρῶν παραδόσεων ἔπρεπε νὰ προηγηθοῦν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Ἡ πνευματικὴ ὁμῶς αὕτη ἐργασία ἀνύψωσε τοὺς Ἕλληνας ὑπὲρ τοὺς ἄλλους καὶ ἔτσι κατ' ἀνάγκην καταλαμβάνουν ὑπερέχουσιν θέσιν μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Ὡς ἰατροί, ὡς μηχανικοί, ὡς διερμηνεῖς, ὡς διπλωμάται, ὡς ἔμποροι καὶ βιομηχανοὶ κατέχουν οἱ Ἕλληνες τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτς (1699) Ἕλλην διπλωμάτης, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος κυρίως ἀντιπροσωπεύει τὴν Τουρκίαν. Εἰς τὴν Ρουμανίαν στέλλονται Ἕλληνες ἡγεμόνες, διότι αὐτοὶ ὑπερέχουν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἕλληνες μητροπολίται στέλλονται κατὰ μεγάλην πλειοψηφίαν καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Σερβίαν, διότι δὲν ὑπάρχουν πολλοὶ ἰθαγενεῖς νὰ καταλάβουν τὰς ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις εἰς τὰς χώρας αὐτάς. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλαττώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δίδει οὗτος ἀξιολόγους ἄνδρας, τὸν μέγαν ζωγράφον Δομήνικον Θεοτοκόπουλον (Greco), τὸν μέγαν φιλόλογον Ἀδαμάντιον Κοραῆν, τὸν θρυλικὸν Κοσμᾶν Αἰτωλόν, τὸν ὄραματιστὴν τῆς ἐλευθερίας τῶν Βαλκανικῶν λαῶν Ῥῆγαν Βελεστινλήν, τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην καὶ τόσους ἄλλους!

Ἄλλη μεγάλη ὑπηρεσία τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡ παρασχεθεῖσα διὰ τῶν πατριαρχείων. Οἱ Ἕλληνες κατάρθωσαν ἐκμεταλλεῦμενοι τὸ γεγονός ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐφοβοῦντο τοὺς Φράγκους νὰ ἐπιτύχουν τὰ λεγόμενα προνόμια παρὰ τοῦ Μεχμέτ τοῦ Κατακτητοῦ καὶ νὰ στερεώσουν τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία βαθμηδὸν ἀνέλαβε τὴν προστασίαν ὅλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐν πνεύματι ἀπολύτως φιλελευθέρῳ. Τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς ἐπροστάτευσαν οἱ Ἕλληνες μητροπολίται κατὰ δύναμιν καὶ ἀδιαφόρως ἐθνικότητος.

Ἄλλη σπουδαιότατη ὑπηρεσία τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Τοῦρκοι δυστυχῶς ἦσαν λαὸς ἀντιοικονομικὸς καὶ μὲ νομαδικὰς συνηθείας ἐχθρικὰς πρὸς τὸν πολιτισμόν· διότι ἀφοῦ διεδέχθησαν τὸ Βυζάντιον καὶ ἐσχημάτισαν αὐτοὶ Κράτος ληστεύουν ἀπλῶς τοὺς ὑπηκόους καὶ νεκρώνουν πᾶσαν οἰκονομικὴν ἔζωήν. Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἦσαν πάντοτε πτωχαί, ἀλλὰ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως ἡ πτωχεία καὶ δυστυχία ἦτο τόση, ὥστε ἐστέλλοντο πολλοὶ Ἕλληνες εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τὴν συλλογὴν

έλεων. Οί Έλληνες όμως βαθμηδόν έβελτίωσαν εἰς πολλὰ μέρη τὴν θέσιν των, διότι εὗρον τὸν τρόπον νὰ ἀναπτύξουν ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν, ὅπως εἰς τὰ Ἄμπελάκια τῆς Θεσσαλίας. Οὕτω ἐξεμεταλλεύθησαν τοὺς Ναπολεοντείους πολέμους καὶ ἄλλας περιστάσεις — τὴν προστασίαν τῆς Ρωσσίας μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ (1774) — καὶ ἀνέπτυξαν καὶ ναυτικόν. Ἄλλ' αἱ οἰκονομικαὶ ἀνάγκαι ὠδήγησαν τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὴν μετανάστευσιν εἰς τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως, τὴν Αὐστρίαν, Οὐγγαρίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν Ρουμανίαν, ἀργότερα δὲ καὶ εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἐκατομμύρια Ἑλλήνων ἦλθαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως καὶ ἔζησαν καλῶς καὶ ἔστελλαν καὶ χρήματα εἰς τοὺς οἰκείους των, ὅπως ἐγένετο εἰς νεωτέρους χρόνους ἐξ Ἀμερικῆς. Ἄλλ' ἡ μετανάστευσις τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς παραδουναβείους χώρας εἶχε μεγάλην σημασίαν καὶ ἄς μοι ἐπιτραπῆ νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς δράσεως τῶν Ἑλλήνων τοῦλάχιστον εἰς τὴν Ρουμανίαν.

Ὅταν ὀμιλοῦμεν περὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας συνήθως ἐνθουμούμεθα τοὺς Φαναριώτας, οἱ ὅποιοι ἡγεμόνευσαν ἐκεῖ ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ τοὺς καταδικάσωμεν διὰ τὴν πολιτικὴν των. Εὐτυχῶς ἡ πολιτικὴ τῶν Φαναριωτῶν κρίνεται σήμερον ¹ δικαιοτέρον ἀπὸ

¹ Αὐστηρῶς πολὺ ἔκριναν τοὺς Φαναριώτας ὁ ἐκ Τήνου καθολικὸς *M. Zallony*, *Essais sur les Fanariotes* Marseille 1826 καὶ ὁ *Finlay*, *History of Greece under Ottoman and Venetian domination* . . . 1856 σ. 296. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μαχαρίτου *K. Erbiceanu* κρίνονται ὀρθότερον τὰ ζητήματα τῶν Φαναριωτῶν. Ὁ *Jorga* γράφει (*Roumains et Grecs au cours des siècles*, Bucarest 1921 σ. 48) ὅτι «τὰ ἐλαττώματα τῆς διοικήσεως τῶν Φαναριωτῶν ὀφείλονται μᾶλλον εἰς τὰς δυσκόλους περιστάσεις τῆς ζωῆς των καὶ εἰς τὰς τεραστίας ὑποχρεώσεις, εἰς τὰς ὁποίας τοὺς υπέβαλλεν ἡ πλεονεξία τοῦ τουρκικοῦ Κράτους». Μετὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ ἀπέβησαν φορεῖς πολιτισμοῦ καὶ ἀναγνωρίζεται τοῦτο τώρα καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ἱστορικοὺς καὶ πολιτικοὺς. Πβ. *J. Gottwald*, *Phanariotische Studien*. Leipzig Vierteljahrschrift für Südosteuropa τ. 5, Leipzig 1941 σ. 29. Πάντως οἱ Φαναριῶται ἦσαν ἀνώτεροι τῶν ἐντοπιῶν ἡγεμόνων, τοῦλάχιστον τῶν πρὸ αὐτῶν καὶ πολλῶν συγχρόνων. Ἐπειτα ἡ διαφθορὰ τῶν εὐγενῶν (βογιαρῶν) ἐδυσκόλευε τὸ ἔργον τῶν ἡγεμόνων. Βλ. καὶ *Θ. Μοσχοπούλου*, *Οἱ Φαναριῶται ἀπολογούμενοι ἐκ τοῦ τάφου Βουκουρέστι* 1898. Ἀπὸ τῶν Φαναριωτῶν πρέπει νὰ διακρίνωμεν μερικοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνησαν εἰς τὴν Μολδαβίαν ἢ τὴν Βλαχίαν πρὸ αὐτῶν. Ὁ Ἰάκωβος Βασιλικὸς Ἡρακλείδης, τολμηρὸς καὶ πολύξερὸς τυχοδιώκτης ἐκυβέρνησε τὴν Μολδαβίαν ἐπὶ τρία ἔτη (1561–1564). Βλ. *E. Legrand*, *Deux vies de Jacques Basilicos seigneur de Samos, marquis de Paros, comte Palatin et prince de Moldavie, l'une par Jean. Sommer, l'autre par A. M. Grazani*, Paris 1889 *Δ. Πασχάλη*, Ἰάκωβος Βασιλικὸς Ἡρακλείδης, Ἡμερολόγιον Μεγ.

τούς Ρουμάνους ιστορικούς και άναγνωρίζεται ότι ύπῆρξαν φορεῖς πολιτισμοῦ.

Ἄλλ' ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας δὲν πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα μόνον τοὺς Φαναριώτας, οἱ ὅποιοι ἀρχίζουν τὴν σταδιοδρομίαν των ἀπὸ τοῦ 1709, ὅταν ἔγινε πρῶτος Ἑλληὴν ἡγεμῶν ὁ Φαναριώτης Νικόλαος Μαυροκορδάτος. Πολὺ πρὸ τοῦ 1709 οἱ Ἑλληνες ἦλθαν εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ διεδραμάτισαν ἀξιολογώτατον πρόσωπον.¹ Ἐνῶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἔβαινε πρὸς τὴν δύσιν του, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐνίσχυσε τὴν θέσιν του, διότι ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὰς ὀρθοδόξους χώρας τῆς Ρουμανίας καὶ ἔπειτα τῆς Ρωσσίας. Τὸ 1359, ἓνα σχεδὸν αἰῶνα πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ πρῶτος ἡγεμῶν (Domn - Dominus) τῆς Βλαχίας Bassarab ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τὴν ἴδρυσιν τῆς μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστάλη Ἑλληὴν μητροπολίτης, ὁ Ἰάκινθος Κριτόπουλος.² Ἀργότερα ἰδρύθη ἡ μητρόπολις Μολδαβίας (ἢ Μολδοβλαχίας ἢ καὶ Ρωσσοβλαχίας!), εἰς τὴν ὁποίαν ἐστάλη ἐπίσης Ἑλληὴν μητροπολίτης ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἐτσι ἤρχισεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Ρουμανίαν ἤδη κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα. Ὅταν ὅμως κατελήφθη ἡ Βουλγαρία τὸ 1393 ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πολλοὶ Βούλγαροι

¹ Ἑλλάδος 1926 σ. 243 - 280 καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν C. Marinesco, Mélanges τ. 2 (δὲν εἶδα τὴν μελέτην). Ἐπίσης ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος ἦσαν οἱ Γεώργιος Δούκας ἡγεμῶν Βλαχίας κατὰ τὰ ἔτη 1674 - 8 καὶ Μολδαβίας κατὰ τὰ ἔτη 1666 - 1668 καὶ 1678 - 1684 καὶ Κωνσταντῖνος Δούκας ἡγεμῶν τῆς Μολδαβίας 1693 - 5, 1700 - 1703.

² Ὁ δὲ Βασίλειος Λυρυ ἡγεμῶν Μολδαβίας 1634 - 53 καὶ ὁ Γρηγόριος Γκίκας ἡγεμῶν Βλαχίας 1660 - 1661 καὶ 1672 - 4 ἦσαν μὲν ἀλβανικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ μὲ ἑλληνικὰ αἰσθήματα καὶ ὑπερέτησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ὁμοίως Γρηγόριος Γκίκας ὁ νεώτερος ἡγεμῶν Μολδαβίας 1726 - 33, 1735 - 41 καὶ 1747 - 8 καὶ Βλαχίας 1733 - 1735 καὶ 1748 - 52. Ὁ Βασίλειος Λυρυ ἴδρυσεν εἰς τὸ Ἰάσι τὴν μονὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ σχολὴν ἐκεῖ (*Jorga*, Geschichte des rumänischen Volkes τ. 2 (1905) σ. 63). Ὁ Γρηγόριος Γκίκας ὁ νεώτερος ἀνεκαίτισε τὴν σχολὴν τοῦ Ἰασίου (αὐτόθι σ. 148). Μαθητῆς τῆς σχολῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἦτο ὁ Μολδαβὸς Νικόλαος Milescu, ὅστις ἔγραψεν ἔπειτα ἑλληνιστὶ καὶ ἔλεγεν ἑαυτὸν «Μολδαβολάκωνα»! Ὁ Γεώργ. Δούκας ὑπεδέχθη φιλοφρόνως τὸν πατριάρχη Δοσίθεον, τὸν ὑποσηρίζαντα τὴν ὀρθοδοξίαν εἰς τὴν Ρουμανίαν κατὰ τοῦ οὐνιτισμοῦ. Εἰς ἴδρυμα τοῦ Δούκα, τὸ μοναστήρι Cetatujă ἐγκατεστάθη καὶ τυπογραφεῖον ἑλληνικὸν (αὐτ. σ. 63).

¹ Πβ. Κ. Σάθα, Ὁ ἐν Μολδοβλαχίᾳ Ἑλληνισμὸς πρὸ τῶν Φαναριωτῶν. Πανδῶρα τ. 19 (1868) σ. 305. Γ. Παπαδοπούλου, Περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ. Πανδῶρα τ. 10 (1859) σ. 169 καὶ 193. D. Russo, Studii istorice Greco - române τ. 2 (1939) σ. 518.

² Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησιαὶ Σερβίας καὶ Ρουμανίας κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθόν καὶ τὴν νέαν συγχρότησιν, Ἱερουσαλὴμ 1923 σ. 68.

μαθηταί τοῦ σπουδαιοτάτου τῶν Βουλγάρων κληρικοῦ Εὐθυμίου ἦλθαν εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν παλαιὰν σλαβωνικὴν γλῶσσαν, ἣ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν λειτουργίαν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πολλοὶ Ἕλληνες κληρικοί, μητροπολίται, μοναχοὶ φεύγοντες τὴν τουρκικὴν δουλείαν ἦλθαν εἰς τὴν Ρουμανίαν, ὅπου ἐγένοντο καλῶς δεκτοὶ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Οἱ κληρικοὶ οὗτοι ἀνέλαβαν ἀγῶνα κατὰ τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ βαθμηδὸν θὰ τὴν ἀντικαταστήσουν διὰ τῆς Ρουμανικῆς καὶ ἐν μέρει τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ νίκη αὕτη εἶναι ἡ πρώτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ρουμανίαν.

Μὲ τὸν καιρὸν οἱ ἡγεμόνες Μολδαβίας καὶ Βλαχίας συνδέονται περισσότερο μὲ τοὺς Ἕλληνας πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐπομένως. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νήφων (1486–89 καὶ 97–8) κληθεὶς ἦλθεν εἰς Ρουμανίαν καὶ διηυθέτησε διάφορὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ἐχειροτόνησεν ἐπισκόπους καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν σύνδεσιν στενοτέρων σχέσεων μεταξὺ Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων. Ὅταν ὁ ἡγεμὼν *Neagoe Bassarab* (1512–1521) ἀνεκαίνισε τὴν πολυτελεῆ ἐκκλησίαν τοῦ *Courtea Arges*, Ἕλληνες μητροπολίται ἐκλήθησαν νὰ τὴν ἐγκαινιάσουν.¹ Εἰς τὴν Ρουμανίαν ἦλθαν καὶ παρέμειναν πρὸς λύσιν διαφόρων ζητημάτων οἱ μεγάλοι πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας ὁ Τρανὸς καὶ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος ὁ Λούκαρις καὶ ἀργότερα οἱ ἐπίσης μεγάλοι Δοσίθεος ὁ Νοταρᾶς καὶ Χρῦσανθος ὁ Νοταρᾶς πατριάρχαι Ἱεροσολύμων. Κατὰ τῆς καθολικῆς προπαγάνδας, ἣ ὁποία ἐπεδίωκε νὰ ἐπιτύχη τὸν οὐνιτισμὸν καὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν, ὅπως τὸν εἶχεν ἐπιτύχει καὶ εἰς τοὺς Ρουθῆνους τῆς Πολωνίας, οἱ Ἕλληνες πατριάρχαι καὶ λοιποὶ κληρικοὶ διεξάγουν ἀγῶνα καὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν, ὅπως τὸν διεξήγαγαν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν. Ὅμοίως ἐπολεμήθη καὶ ὁ Λουθηροκαλβινισμὸς εἰς τὴν Ρουμανίαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν. Ἔτσι παρέμειναν ὀρθόδοξοι οἱ Ρουμάνοι καὶ στενὰ συνδεδεμένοι μὲ τὸ ἑλληνικὸν πατριαρχεῖον τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ 1641–2 πρωτοστατοῦντος τοῦ ἐκ Κρήτης λογίου Μελετίου Συρίγου († 1664) συνῆλθεν εἰς τὸ Ἱάσι σύνοδος καὶ καθώρισε τὴν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν πίστεως, ἣ ὁποία διεδόθη εἰς τὴν Ρουμανίαν. Αἱ στεναὶ σχέσεις πατριαρχείων καὶ Ρουμάνων ἡγεμόνων εἶχαν μεγάλα ἀποτελέσματα· ἐστέλλοντο ἐκ Ρουμανίας μεγάλα ἀφιερῶματα εἰς τὰ πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ὅλα τὰ γνωστότερα μοναστήρια τοῦ Ἄθω,

¹ *N. Jorga, Byzance après Byzance, Bucarest 1935 σ. 89.*

των Μετεώρων, τῆς Κύπρου καὶ ἀλλαχοῦ¹ καὶ ἐγίνοντο δεκτοὶ φιλοφρόνως καὶ ἐπροστατεύοντο κληρικοὶ καὶ ἄλλοι Ἑλληνες καταφεύγοντες εἰς Ρουμανίαν. Προσῆλθαν τότε καὶ τεχνίται πολλοί, ζωγράφοι καὶ ἄλλοι καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ καὶ τὴν ἴδρυσιν τῶν τόσων ὥραιων ἐκκλησιῶν τῆς Ρουμανίας.²

Οἱ πολλοὶ ἀνώτεροι κληρικοὶ οἱ ἐλθόντες εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ γενόμενοι ἐπίσκοποι ἢ ἡγούμενοι εἰς μοναστήρια ἢ ἱεροκήρυκες πλησίον τῶν αὐλῶν τῶν ἡγεμόνων ἐκάλουν καὶ ἰατροὺς καὶ διδασκάλους, τῶν ὁποίων σπουδαιότητὴ ἀπέβη ἢ ἐπίδρασις αὐτόθι. Οἱ ἡγεμονικοὶ κύκλοι καὶ ἐν γένει ἢ ἀνωτέρα κοινωνία ἐμάνθανε διὰ τῶν διδασκάλων τούτων ἑλληνικὰ καὶ ἐπεκοινώνει πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Μακρὸς εἶναι ὁ κατάλογος τῶν διδασκάλων τούτων, τῶν ὁποίων τινὸς ὑπῆρξαν ὀνομαστοί, ὅπως ὁ ἔπειτα πατριάρχης Ἱερεμίας Κακαβέλας, ὁ διδάσκαλος τοῦ ἔπειτα ἡγεμόνος Καντεμήρ, ὁ Σεβαστὸς Κυμινήτης, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης καὶ ἄλλοι, τοὺς ὁποίους θὰ ἴδωμεν ἀμέσως ἔπειτα. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ φαινόμενον, ὅτι πολλοὶ Ρουμάνοι γράφουν ἑλληνιστὶ (ὁ στόλνικος Kretzulescu συνέταξεν ἑλληνιστὶ τὴν διαθήκην του),³ ἐξο-

¹ *Dimătrii G. Jonescu*, *Relatiile Tarilor Române cu Patriarhia de Alexandria*, Bucuresti 1935. - *Γεωργίου Cioran*, *Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἁθῶ καὶ δὴ τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου καὶ ἀγίου Παντελεήμονος τῶν Ρώσων*. Ἀθῆναι 1938. - *Georg Cioran*, *Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν ἡγεμονιῶν πρὸς τὰ Κυπριακὰ μοναστήρια Κύκκου καὶ Μαχαιρᾶ*, Byzant. - Neugr. Jahrbücher, τ. 13 (1939) σ. 5 κ. ἐξ. *N. Jorga*, *Le mont Athos et les pays Roumains*, Bulletin de la section historique de l'Academie Roumaine τ. 2, 149 κ. ἐξ. τ. 3 σ. 134. Δὲν εἶδα τὴν μελέτην τοῦ T. Bodegae, *Die rumänischen Unterstutzungen für die Klöster des heiligen Berges*. Sibiu 1941. Συχνὰ ἐζητεῖτο βοήθεια ἐκ Ρουμανίας. Οὕτω π. χ. ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς γράφων εἰς τὸν Οὐγγροβλαχίας Εὐθύμιον (1597) ζητεῖ τὴν συνδρομὴν του καὶ προσθέτει: «φρόντιζε καὶ περὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντων καὶ ὑπομίμησε καὶ τὸν εὐσεβέστατον αὐθέντην καὶ τοὺς λοιποὺς ἄρχοντας· οὐ γὰρ δυνατὸν ζῆν ἡμᾶς καὶ κρατεῖν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἀσεβῶν δίχα βοήθειας» Εἰς τὰ Documente Hurmuzaki τ. 14, 2 σ. 1090 ἐδημοσιεύθη «Πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας κὺρ Νεόφυτον (1738 - 1754) προτροπικὴ εἰς συνδρομὴν καὶ βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ὑπερόγκου χρηματικοῦ χρέους τοῦ Κοινοῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας». Ἐκ Ρουμανίας λοιπὸν ἐζητοῦντο καὶ ἐλαμβάνοντο τὰ μέσα συντηρήσεως Πατριαρχείων καὶ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ!

² Περὶ τῆς ἐπίδρασσεως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὴν Ρουμανίαν βλ. *Γ. Σωτηρίου*, *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία* τ. 1, Ἀθῆναι 1942 σ. 485 κ. ἐξ. - *N. Jorga et Georg Bals*, *L'art Roumain*, Paris 1922 (πβ. σ. 399: «En Valachie l'influence byzantine est tellement préponderante, que les églises sont de pur styl byzantin»). - *J. Stefanescu*, *L'art byzantin et l'art lombard en Transylvanie* 1938.

³ *R. Ortiz*, *Sull' importanza della dominazione Fanariota in Rumania* (Studi Byzan-

δεύουν χρήματα πρὸς ἐκτύπωσιν ἑλληνικῶν βιβλίων, γίνονται συνδρομηταὶ εἰς ἐκδόσεις ἑλληνικάς. Ἰδίας μείας ἀξία εἶναι ἡ γενναιοδωρία τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Μπασαράμπα Βραγκοβάνου, ὅστις ἐτύπωσε πολλὰ ἑλληνικά βιβλία θρησκευτικά. Ἀναφέρω ἓν μόνον: «Τοῦ μακαρίτου Μελετίου Συρίγου διδασκάλου καὶ πρωτοσυγκέλλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μ. Ἐκκλησίας κατὰ καλβινικῶν κεφαλαίων... ἀντίρρησης καὶ Δοσιθέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κατὰ καλβινικῆς φρενοβλαβείας. Τυπωθέντα διὰ δαπάνης... αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα βοεβόδα... ἐν τῇ περιφήμῳ πόλει Μπουκουρέστη τῆς Οὐγγροβλαχίας ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχῆ'». ¹ Τῶν υἱῶν τοῦ Μπασαράμπα διδάσκαλος ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Μαϊώτας, ὅστις καυχᾶται δι' αὐτό. ² Ὁ υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Μπασαράμπα καὶ μαθητῆς τοῦ Μαϊώτα Στέφανος ἔγραψεν ἑλληνιστὶ διαφόρους πανηγυρικοὺς λόγους εἰς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον κ. ἄ. Ὁ ἐξελληνισμένος Ἀλβανικῆς καταγωγῆς ἡγεμὼν Γρηγόριος Γκίκας ἦτο τόσον θερμὸς θιασώτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὥστε διέταξε νὰ ἀπαγχονίσουν ἓνα Καντακουζηνόν, ἀπόγονον Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, διότι ἔδειξεν ἀνθελληνικὰ αἰσθήματα. ³ Ἄλλος δὲ Γρηγόριος Γκίκας, ὁ νεώτερος, ἀνεψιὸς τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου, ὥρισεν ὅτι οἱ υἱοὶ τῶν βογιάρων δύνανται νὰ καταλάβουν καλὴν δημοσίαν θέσιν, ἔαν μορφωθοῦν καλῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βουκουρεστίου. ⁴

Καθὼς βλέπετε, πολὺ πρὸ τῶν Φαναριωτῶν τὰ ἑλληνικά γράμματα εἶχαν εἰσαχθῆ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Ρουμανικοῦ ἔθνους πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ταχέως ἐγίνοντο ἀσπαστὰ, ὅπως ἄλλοτε ποτε εἰς τοὺς πιθανοὺς προγόνους τῶν Ρουμάνων, τοὺς Ρωμαίους. Ἀκόμη εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ «Ἀκαδημία» τοῦ Βουκουρεστίου

tinii e Neoellenici τ. 5 [1939] σ. 252).

¹ *A. Π. Βρετοῦ*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία τ. 1, 41. Αὐτόθι σημειοῦται (1, 47) ψαλτήριον τυπωθὲν διὰ προσταγῆς καὶ δαπάνης τοῦ Μπασαράμπα τὸ 1700, Ἀκολουθία Παρασκευῆς τῆς Νέας (1, 42) τὸ 1792, Ὁρθόδοξος Ὁμολογία (1, 46) τὸ 1799, Ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν Μαξιμου τοῦ Πελοποννησίου (αὐτ. 1, 41) τὸ 1690.

² *Βρετοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ. 1,54: «Λόγος εἰς τὸ σωτήριον πάθος τοῦ Θεανθρώπου»... τοῦ διδασκάλου... Γεωργίου Μαϊώτα... καθηγητοῦ τῶν ἐκλαμπροτάτων υἱῶν τοῦ... Κωνσταντίνου Βασσαράβα Βραγκοβάνου 1706.

³ *N. Jorga*, Geschichte des rumänischen Volkes τ. 2 (1905) Gotha σ. 58.

⁴ Αὐτόθι τ. 2 σ. 139.

ιδρύθη πρό τῶν Φαναριωτῶν ὑπό τοῦ Ἑλληνορουμάνου ἰκανωτάτου ἡγεμόνος — ἐβοήθησε πολὺ τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Βιέννης ὑπό τῶν Τούρκων — Serban Καντακουζηνοῦ (1680), προτροπῇ τοῦ σοφοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ.¹

Καὶ πρό τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας ἐκαλοῦντο Ἑλληνες διδάσκαλοι πρός ἐκπαίδευσιν υἱῶν ἢ συγγενῶν τῶν ἡγεμόνων ἢ ἄλλων εὐγενῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἴδρυσιν ἐκλήθησαν εἰς τὴν Ρουμανίαν ὅλοι σχεδὸν οἱ καλύτεροι Ἑλληνες διδάσκαλοι. Πλὴν τῆς λεγομένης Ἀκαδημίας, τοῦ ἰδρύματος τῶν Καντακουζηνῶν, καὶ τὸ Ἰάσι ἀπέκτησε καλὴν σχολὴν πρό τῶν Φαναριωτῶν. Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου πάντως ἐπρώτευσεν. Τὸ 1775 ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης τὴν ἐνίσχυσε μὲ χρηματικὰ μέσα πολλὰ, ἐπροστάτευσεν τοὺς ἀπόρους μαθητὰς καὶ ἐν γένει τὴν ὠργάνωσιν καλύτερα. Ἐδῶ ἐδίδασκε πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Γεννάδιος καὶ ὁ Βενιαμὴν Λέσβιος καὶ ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, περὶ τοῦ ὁποῖου ἄς ἐπιτραπῇ νὰ εἶπω δύο λέξεις. Ὁ Λ. Φωτιάδης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἠπειρον τὸ 1750, ἀπέθανεν δ' εἰς τὴν Ρουμανίαν τὸ 1805. Δὲν ὑπῆρξε μόνον σοφὸς καὶ ἀκραιφνὴς Ἑλληνας, ἀλλ' εὐγενὴς καὶ γενναῖα ψυχὴ, δι' αὐτὸ εἶχεν ἐπίδρασιν εἰς τοὺς μαθητὰς του, ὁποῖαν οὐδεὶς ἄλλος τῶν πραγματικῶς καλῶν διδασκάλων τοῦ Βουκουρεστίου. Δι' αὐτὸ τὰ ἐγκώμια τοῦ Λ. Φωτιάδου ἔρχονται πανταχόθεν ἐνθουσιώδη. Αὐτὸς ὁ Κοραῆς συγκινεῖται μανθάνων ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Λ. Φωτιάδου «εἶναι στολισμένοι μὲ ἥθη χρηστὰ καὶ μὲ φρονήματα ὄντως ἑλληνικά». Ὁ δὲ μαθητὴς τοῦ Λ. Φωτιάδου Ζηνοβίος Πῶπ γράφει¹: «Λάμπει ἢ

¹ Ὁ Α. Λαυριώτης ἐδημοσίευσεν Νεοφύτου μητροπολίτου Κρήτης τοῦ Πατελάρου ἐγκώμιον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Καντακουζηνόν, ἐν περιοδικῷ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως τ. 27 (1900) σ. 287. — Εἰς τὸν Serban Καντακουζηνόν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Μπασαγάμπαν Βραγχοβάνον ἔγραψε λόγους ἐγκωμιαστικοὺς ὁ διδάσκαλος Σεβαστὸς Κυμνιῆτης βλ. Documente Hurmuzaki τ. 13, σ. 209.

¹ Βλ. Λόγιον Ἑρμῆν 1814 σ. 110. Ὁ Κοραῆς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Λ. Φ. εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλλ. Βιβλιοθήκης 1805 σ. πη' σημ. — Ν. Δοσίου, Εὐρυπίδου Ἐκάβη μετὰ ψυχαγωγίας ἐξ ἰδιογράφου Λάμπρου Φωτιάδου, ἐν Γαλαξίῳ 1884. Ἀφιερῶνται: «Λάμπρῳ Φωτιάδῃ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων μεγάλῳ καὶ κλεινῷ τοῦ γένους διδασκάλῳ ἱερόν». Βλ. καὶ τὴν προσφώνησιν τοῦ Ζηνοβίου Πῶπ τὴν προτασσομένην εἰς τὴν Μετρικὴν του τὴν ἐκδοθεῖσαν εἰς τὴν Βιέννην 1803. Ἡ πληροφορία περὶ τῶν ἐφόρων Βραγχοβάνου καὶ Νέστορος εἰς Λόγιον Ἑρμῆν 1813 σ. 17. Βλ. προσέτι περὶ Λ. Φ. Λόγιον Ἑρμῆν 1819 σ. 484. Π. Κοδρικᾶ, Μελέτη τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου 1819 σ. 168 — Ὁ Γρηγόριος Βραγχοβάνος μετέφρασεν ἑλληνιστὶ «Στοιχεῖα λογικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας» (1808).

Περὶ Λ. Φωτιάδου βλ. καὶ τὸ ἄρθρον εἰς τὴν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδεῖαν. Ὁ Δημ.

μνήμη σου, Λάμπρε μακάριε, διότι ἐξόδευες ἐξ ἰδίων διὰ νὰ θρέψῃς τοὺς εἰς τὴν Εὐρώπῃν σπουδάζοντας. . . . διότι ἠγόραζες βιβλία πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν σου· διότι ἐτύπωνες βιβλία ἄλλων διὰ νὰ μοιρασθῶσι δωρεάν καὶ ὄχι διὰ νὰ κερδίσης. . . .» Ὁ Φωτιάδης ἦτο γλωσσικῶς συντηρητικός, ἀλλ' ἀνεγνωρίζετο ἢ μεγάλη του ψυχὴ καὶ ἠθικὴ ἀξία καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του. Ἐστείλαμεν λοιπὸν εἰς Ρουμανίαν ὀνομαστοὺς διδασκάλους, τοὺς ὁποίους ἤκουαν καὶ Ρουμάνοι, ἀξιόλογοι ἄνδρες ἔπειτα γενόμενοι. Ρουμάνοι μαθηταὶ τοῦ Λ. Φωτιάδου, ὁ Γρηγόριος Βραγκοβάνος καὶ ὁ Νέστωρ διωρίσθησαν τὸ 1813 ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ ἔφοροι τῆς Ἀκαδημίας, ἢ ὁποία τότε πλέον ἐλέγετο «Λύκειον».

Μαθητὴς τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου ἦτο καὶ ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος ἐκ Καστορίας τῆς Μακεδονίας. Ὁ Χριστόπουλος ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ νομικὰ καὶ ἰατρικὴν, ἔγραψε δ' ἔπειτα καὶ ποιήματα καὶ δράμα ἠρωϊκόν, τὸν Ἀχιλλέα καὶ ἱστορικὰ ἔργα. Ἄν καὶ μαθητὴς τοῦ Λ. Φωτιάδου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ εὐηργετήθη — συνεστήθη ὡς διδάσκαλος τῶν παιδιῶν τοῦ Ἄλ. Μουρούζη — ἐν τούτοις ὁ Χριστόπουλος ἠκολούθησε τὸν Κανταρτζῆν, καὶ ἔγραψεν εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας συνέταξε καὶ γραμματικὴν. Αἱ παλαιότεραι γενεαὶ ἠγάπων καὶ ἐτίμων τὸν Χριστόπουλον, ὁ δὲ Ἄλ. Ραγκαβῆς ἔγραψε καὶ ὕμνον εἰς αὐτόν. Σήμερον δὲν προσέχομεν μόνον τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ Χριστοπούλου, ἀλλὰ καὶ τὴν νομικὴν του μόρφωσιν, ἢ ὁποία ἐξετιμήθη, ὅταν ἔγινε δικαστὴς καὶ συνειργάσθη εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ, εἰς τὸν ὁποῖον συνέταξε καὶ ἀξιόλογον ὕμνον. Εἰς προχωρημένην ἡλικίαν ὁ Ἀθ. Χριστόπουλος κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠθέλησε πλέον νὰ μείνῃ ἐδῶ. Ἄγνωστος ὅμως δὲν εὔρε συμπαθεῖς φίλους καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ πικραμένος εἰς Ρουμανίαν. Ἡ τελευταία του ἐνασχόλησις ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ ζητήματα, κατέγραψε δὲ τὰς σκέψεις του εἰς τὸ ἐνδιαφέρον βιβλίον του «Πολιτικὰ παράλληλα». Ὁ Χριστόπουλος εἶναι ἀπὸ τὰς πλέον ἐνδιαφερούσας προσωπικότητας ποὺ ἐδώσαμεν εἰς τὴν Ρουμανίαν. Πνεῦμα πο-

---

Σχινᾶς γράφει εἰς τὸν Λόγιον Ἐρμῆν τοῦ 1811 ὅτι ὁ Λ. Φωτιάδης ἐσχολάσθη εἰς τὸ Βουκουρεσίον ἔτη δεκατρία «ἀράμενος κλέος ἐπὶ σοφίᾳ, ὅσον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ τῶν κατ' αὐτόν». Εἰς τὸν Λ. Φωτιάδην ἀφιερώνει καὶ ὁ Ν. Δούκας τὴν Γραμματικὴν Τερψιθέαν ἔκδ. 1804 (ὄχι 1808!) καὶ ἐπαινεῖ τοῦτον.

λυμερές καὶ ἀνήσυχον θὰ ἠδύνατο εἰς ἐλευθέραν Ἑλλάδα νὰ ἐργασθῆ ἀποτελεσματικώτερα, ἂν ἡ ἀπελευθέρωσις ἐγίνετο ἐνωρίτερα.¹

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου ὤθησε πολλοὺς Ἕλληνας νὰ βοηθήσουν τὴν πατρίδα των στέλλοντες χρήματα πρὸς ἴδρυσιν ἢ συντήρησιν σχολείων. Ἀναφέρω ἐκ τῶν πολλῶν ἓνα, τὸν περίφημον Γεώργιον Καστριώτην ἐκ Καστοριάς, ὅστις τὸ 1708 κατέθηκε σημαντικὸν ποσὸν εἰς τὴν Τσέκαν τῆς Βενετίας διὰ νὰ ἰδρυθῆ σχολὴ εἰς τὴν Καστορίαν καὶ διατηροῦνται ἐν αὐτῇ καὶ πτωχοὶ μαθηταί. Ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἐβοήθησε καὶ τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων καὶ τὰ σχολεῖα καὶ νοσοκομεῖα του, εἶναι δηλαδὴ ἐκ τῶν πρώτων ἐθνικῶν εὐεργετῶν ποὺ μᾶς ἔδωκεν ἡ Ρουμανία.² Μετὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Βενετίας, οἱ ὅποιοι πρῶτοι συνέταξαν τόσον ἐθνικὰς διαθήκας καὶ ἐνίσχυσαν πρὸ πάντων τὰ σχολεῖα Ἰωαννίνων, οἱ Ἕλληνες Ρουμανίας καὶ Οὐγγαρίας καὶ Αὐστρίας ἐβοήθησαν γενναιοδῶρως τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα πρὸ πάντων τῆς βορείου Ἑλλάδος.³ Δυνάμεθα νὰ καυχώμεθα διὰ τὰς διαθήκας τῶν Ἑλλήνων. Σημειῶνω ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τὴν περίφημον διαθήκην τοῦ ἐκ Βορείου Ἠπείρου Χατζῆ Λεοντίου Χρήστου τοῦ ἔτους

¹ Περὶ τοῦ Ἀθ. Χριστοπούλου βλ. ἄρθρον εἰς Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείαν

Σπ. Λάμπρον, Ρήγας, Βηλαρᾶς, Χριστόπουλος, Ν. Ἑλληνομνήμων τ. 13 (1916) σ. 68 (περὶ Χριστοπούλου σ. 97, κρίνεται ὡς ποιητής). - Κλ. Ραγκαβῆ, Ἀθῶν. Χριστόπουλος, Πανδώρα τ. 12 (1862) σ. 135. Τὸ 1805 ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Βιέννην τοῦ Ἀθ. Χρ. Γραμματικῆ τῆς Αἰολοδορικῆς ἤτοι τῆς ὀμιλουμένης τωρινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης. Τὰ Πολιτικά Παράλληλα ἐδημοσιεύθησαν ἐν Παρισίοις 1833.

Τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ ἡ ᾠδὴ πρὸς τὸν Ἀθ. Χριστόπουλον ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Ποιήματα Ἀθῆναι 1915 σ. 47. Ἄλλο ποίημα τοῦ Ραγκαβῆ βλ. παρὰ Κ. Χαντσερῆ, Ἑλληνικὸς νέος Παρνασσὸς 1841 σ. 11. - Ὁ ὕμνος τοῦ Ἀθ. Χριστοπούλου εἰς τὸν Ἰ. Καρατζᾶν ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν Σαββαταῖα Ἐπιθεώρησις τ. 1 (1877) σ. 224 καὶ εἰς τῶν Ἰ. Ζέπον καὶ Παν. Ζέπον J. G. R. τ. 8 (1931) σ. 361.

² Ἐπίσης ἐξεδόθη «ἀναλώμασι» τοῦ Γεωργίου Καστριώτου ἢ «Δογματικὴ διδασκαλία» τοῦ Σεβαστοῦ Κομινῆτου 1703.

³ Περὶ σχολείων βλ. Θ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ 1898. - Αὐτ. σ. 118 κέξ. κατάλογος τῶν ἐν Ρουμανίᾳ τυπωθέντων βιβλίων. - Τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη τοῦ 1775 περὶ σχολείων βλ. καὶ παρὰ Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor 14, 2 σ. 1270. - Ν. Banescu, Academia Greceasca din Bucuresti si Scoala lui Georghe Lazar Cluj 1925. Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινῆτου († 1702) διευθυντοῦ τῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου βλ. Ν. Jorga, Byzantion τ. 8, 580. - Ν. Jorga, L' «Académie» de Bucarest. Revue d. S. - Est Européen τ. 6, 1.

Περὶ τοῦ σχολείου τοῦ Γ. Καστριώτη εἰς τὴν Καστορίαν βλ. Ἐκκλ. Ἀληθ. τ. 12 (1892) σ. 70. Καλλιζίκου Δελιζάνη, Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τ. 3^{ος} (1905) σ. 822 καὶ 862.

1787· οὗτος ἀφῆκε μὲ πανελλήνιον πνεῦμα τὴν ἐν Τεργέστη περιουσίαν του εἰς πατριαρχεῖα, μοναστήρια, σχολεῖα, νοσοκομεῖα, ὑπὲρ προικοδοτήσεως ὀρφανῶν κλπ.¹

Μεταξὺ-τῶν λογίων Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, κληρικῶν, διδασκάλων καὶ ἄλλων πολλοὶ ἐνδιεφέρθησαν τόσον διὰ τὴν χώραν ταύτην, ὥστε τὴν ἐθεώρησαν ὡς πατρίδα των καὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν μέρει ἢ ἐν συνόλῳ. Ἐν πρώτοις ἐντύπωσιν ἐπροκάλεσε καὶ ἐμπιστοσύνην ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ὁ ἡγεμὼν Μιχαήλ ὁ Γενναῖος (1593- 1601), ὅστις εἶχε μητέρα Ἑλληνίδα, τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Θεοδώραν.² Οὗτος κατέλαβε τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ ἤνωσε τὰς ρουμανικὰς χώρας. Οἱ ἀγῶνές του πρὸς τοὺς Τούρκους συνεκίνησαν τοὺς Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι ἠλπισαν ὅτι οὗτος θὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἑλληνες μητροπολίται Ρουμανίας καὶ Βουλγαρίας, πρὸ πάντων ὁ θερμουργὸς Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος μητροπολίτης Τυρνόβου Βουλγαρίας καὶ περαιτέρω ὁ γνωστὸς ἔθνομάρτυς, Διονύσιος ὁ λεγόμενος καὶ Σκυλόσοφος ἦλθαν εἰς συνεννοήσεις πρὸς αὐτὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Χριστιανῶν. Δυστυχῶς Μιχαήλ ὁ Γενναῖος ἀπέθανε πολὺ ἐνωρίς. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Μιχαήλ ὕμνησαν δύο Ἑλληνες, ὁ ἐκ Κρήτης Γεώργιος Παλαμῆδης καὶ ὁ Σταυρινός.³ Καὶ ἡ δημώδης ἑλληνικὴ μῦσα ὕμνησε Μιχαήλ τὸν Γενναῖον. Εἶναι πολὺ τιμητικὸν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ὅτι πρῶτος ἐξετίμησε τὸ ἀπελευθερωτικὸν ἔργον τοῦ Μιχαήλ Γενναίου, συνεκινήθη καὶ ἀπένευμεν εἰς αὐτὸν τὸν δέοντα ἔπαινον.

¹ Βλ. Ἐπετηρίδα Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν τ. 5 (1930) σ. 101.

² Πολλοὶ εὐγενεῖς Ρουμάνοι ἐνυμφεύθησαν Ἑλληνίδας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἕξ οἰκογενειῶν πρὸ πάντων πλουσίων ἢ ἄλλως δυναμένων παρὰ τοῖς Τούρκοις. Ἀντιθέτως ὁ ἐξ Ἡλείου Ζῶτος Τσιγαρᾶς ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος Πέτρου Μιχναῖ. Ὁ ἀδελφὸς τοῦτου Ἀπόστολος Τσιγαρᾶς ἐδαπάνησε διὰ τὴν πρώτην ἐκδοσιν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Δωροθέου Μονεμβασίας (1631).

³ Ὁ τίτλος τοῦ ὕμνου τοῦ Παλαμῆδη: «Ἱστορία περιέχουσα πάσας τὰς πράξεις καὶ ἀνδραγαθίας καὶ πολέμους τοῦ ἐκλαμπροτάτου Μιχαήλ βοϊβόδα αὐθεντοῦ Οὐγγροβλαχίας, Τρανσυλβανίας, Μολδαβίας, ἕως τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς αὐτοῦ παρὰ Γεωργίου τοῦ Παλαμῆδη γραφεῖσα καὶ ποιηθεῖσα τυγχάνοντος ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ἐκλαμπροτάτου δουκὸς τῆς Ὀστροβίας κυρίου κυρίου Κνέζη Βασιλείου ἐν ἔτει 1607 μηνὶ Δεκεμβρίῳ εἰς τὰς 15, ἐν τῇ Ὀστροβίᾳ. Βλ. *D. Russo, Studiî Istorice Grecoromâne* τ. 1 (1939) σ. 145. Βλ. προσέτι *A. Ρούσου, Ἑλληνικὰ ποιήματα γιὰ τὴ δόξα Μιχαήλ τοῦ Γενναίου. Νέον Κράτος* τ. 4 (1940) σ. 803. - Ἡ ἱστορία τοῦ Παλαμῆδη ἐδημοσιεύθη ἐν *Legrand, Biblioth. grecque vulgaire* τ. 2 (1881) σ. 183 - 230.

Μετὰ τὸν Παλαμήδη πρέπει νὰ σημειωθῆ ἀξιοπρόσεκτος κληρικός, ὁ ἐκ Πωγωνιανῆς τῆς Ἡπείρου Ματθαῖος ἐπίσκοπος Μυρέων, ὁ ὁποῖος περὶ τὸ 1600 ἠναγκάσθη νὰ μεταβῆ εἰς Ρουμανίαν. Ὁ Ματθαῖος συνέγραψεν «Ἱστορίαν τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων ἀρχομένην ἀπὸ Σερμπάνου (Radu Serban) βοεβόδα μέχρι Γαβριήλ (Gabriel Movila) βοεβόδα τοῦ ἐνεστῶτος δουκὸς» ἤτοι τῶν ἐτῶν 1602 - 1616.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ματθαίου καθὼς καὶ αἱ «παραγγελίαι» αἱ δοθεισαὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Ἡλίαν εἶναι ἄξια πολλῆς προσοχῆς. Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθῆ τοῦ Νικολάου Κυπαρισσᾶ «Διήγησις τῶν συμβαινόντων ἐν Μολδαβίᾳ κατὰ τὸ 1716 ἔτος ἐπὶ τῆς τρίτης ἡγεμονίας τοῦ ὑψηλοτάτου, γαληνοτάτου καὶ θεοφρουρήτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Μοχδοβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰω. Μιχαήλ Ρακοβίτσα βοεβόδα».

Τέταρτος ἀξιόλογος ἱστοριογράφος Ἕλλην τῆς Ρουμανίας εἶναι ὁ πολυγράφος Κωνσταντῖνος Δαπόντες, ὅστις ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων ἐγγράφων συνέταξε τὰς λεγομένας Δακικὰς ἐφημερίδας ἤτοι χρονικὸν τοῦ πολέμου μεταξὺ Ὀθωμανορῶσσων καὶ Αὐστριακῶν κατὰ τὰ ἔτη 1736 - 1739. Διὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Δαπόντες εἶναι ἡ κυριωτάτη πηγὴ.

Ἐπίσης ἀξιόλογοι εἶναι αἱ «Ἐφημερίδες ἰδιόχειροι» τοῦ Κωνσταντίνου Καρατζᾶ τοῦ Πάνου (1777 - 1780) αἱ ἐκδοθεισαὶ εἰς τὰ Documente Hurmuzakí (τ. 13 σ. 77 καὶ 537).

Ἐκτὸς τῶν μερικωτέρων τούτων χρονογραφιῶν ὑπάρχουν καὶ γενικώτερα ἑλληνικὰ ἔργα περὶ Ρουμανίας. Τὸ 1806 ἐξεδόθη Ἱστορία τῆς Βλαχίας δαπάνη τῶν «φιλογενῶν αὐταδέλφων Τουνουσιῆ». Οἱ ἀδελφοὶ Τουνουσιῆ λέγονται «φιλογενεῖς» ὡς ἐὰν ἔγραφον περὶ Ἑλλάδος, τόσον ἡ Ρουμανία ἐθεωρεῖτο πλέον ἑλληνικὴ πατρίς. Τὸ 1818 - 19 ἐξεδόθη τρίτομον ἔργον ὑπὸ τοῦ ἐκ Πατρῶν Διονυσίου Φωτεινοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας τανῦν Τρανσιλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας». Ὑπάρχουν λαοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν σήμερον τόσας ἀξιώσεις εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολήν, ποὺ δὲν κατῶρθωσαν, ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ διαπρεπὴς ἱστορικός τῶν Ρουμάνων N. Jorga, νὰ γράψουν διὰ τῶν αἰῶνων ἐν ἔθνικὸν χρονικόν· ἡμεῖς εἰς τὴν δυσκολωτέραν περίοδον τῆς ἱστορίας μας ἐστείλαμεν εἰς τὴν Ρουμανίαν ἀξιόλογους ἱστοριογράφους.

Ἄλλη σπουδαιότητὴ ἐργασία τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ρουμανίαν ὑπῆρξεν ἡ μεταφραστικὴ. Ἕλληνες κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ μετέφρασαν ἐκκλησιαστικὰ καὶ λαϊκὰ βιβλία εἰς τὴν Ρουμανικὴν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν φιλολογικωτέραν χρῆσιν αὐτῆς. Ἕλλην, ὁ Χῖος Διάκονος Κορέσιος,

μετέφρασεν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου Ἑλληνικοῦ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ρουμανικὴν ἤδη τὸν 16^{ον} αἰῶνα. Νεώτερα ἑλληνικὰ φιλολογικὰ ἔργα ὅπως ὁ Ἐρωτόκριτος μετεφράσθη ὁμοίως. Ἐπίσης οἱ Ἕλληνες συνετέλεσαν εἰς στενοτέραν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Ρουμάνων πρὸς τὴν Ἰταλικὴν καὶ Γαλλικὴν φιλολογίαν. Καὶ ἡγεμόνες ἀκόμη ὅπως ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἔργα τῶν Ἰταλῶν Ἀλφιέρη, Μεταστασίου, Γολδόνη, τὰ ὅποια ἔπειτα μετεφράζοντο καὶ εἰς τὴν Ρουμανικὴν. Τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας μετεφράσθησιν ἔργα τοῦ Βολταίρου κυρίως. Καὶ ἡ ὑπηρεσία αὕτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων.¹

Εἰς τὸ Βουκουρέστι ἰδρύθη καὶ τὸ πρῶτον νεοελληνικὸν θέατρον, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἰδρυθῆ εἰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Τουρκίας. Ἐκεῖ, ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως παρεστάθησαν δράματα τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου εἰς μεταφράσεις τοῦ φιλολόγου Ν. Πικκόλου, καθὼς καὶ ξένα δραματικὰ ἔργα, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω. Καὶ διὰ νὰ φανῆ καλύτερα πόσον εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς Βουκουρέστι ὁ Ἑλληνικὸς πνευματικὸς κόσμος, προσθέτω ὅτι ἔκει ἔγιναν καὶ αἱ πρῶται σοβαραὶ συζητήσεις περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος² μεταξὺ τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν δημοτικιστῶν Δημητρίου Κανταρτζῆ καὶ τοῦ συντηρητικοῦ Λ. Φωτιάδου. Ἐλλάς δηλ. ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἢ Ρουμανία πρὶν ἰδρυθῆ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν διδασκάλων, ἱστορικῶν καὶ μεταφραστῶν μεγάλην, ἴσως καὶ μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν ἤσκησαν οἱ Ἕλληνες ἰατροί, οἱ πρῶτοι ἐν γένει εἰς τὴν Ρουμανίαν.³ Ἀναφέρεται ὡς βέβαιον ὅτι τὸ 1580 ἐκλήθη

¹ Περὶ τῶν μεταφράσεων εἰς ρουμανικὴν βλ. *N. Cartoian, Cărtile populare în literatura românească. II. Epoca influenței Grecești, București 1938* καὶ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ βιβλίου ὑπὸ *N. Σβορώνου* εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τ. 1 (1939) σ. 124. - *Ortiz, Sull' importanza della dominazione fanariota in Rumania* ἐνθ' ἄνωτ. σ. 276 κέξ. Καὶ περὶ θεάτρον αὐτ. σ. 274 καὶ 279. - *N. Βέη, Κωνσταντῖνος Κυριακὸς Ἀριστίας καὶ Ἀνδρέας Κάλβος, Νέα Ἔστια* τ. 27 (1940) σ. 13. - Ὁ Ἀριστίας εἶναι ἡθοποιὸς τοῦ Βουκουρεστίου. Οὗτος ἔγραψε καὶ Ὑμνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, Παρίσι 1829.

² Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Δ. Καταρτζῆ καὶ Λ. Φωτιάδου περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος διεσώθησαν εἰς τὴν Γραμματικὴν Τεργιθέαν τοῦ Νεοφ. Δούκα 1812 σ. 53 - 84. - Βλ. καὶ *K. Δημαρᾶ, Ἡ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Δ. Καταρτζῆ, Ἀνέκδοτα κείμενα, Ἀθῆναι* τ. 50 (1940) σ. 197.

³ *Ἐκτορος Σαραφίδου, Ἕλληνες ἰατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ, Ἀθῆναι 1940* σ. 5 κέξ. Περὶ τοῦ Ἀρσάκη βλ. πλὴν τοῦ Σαραφίδου καὶ *A. Γούδα, Παράλληλοι Βίοι* τ. 2 (1874) σ. 381. Λόγιος Ἐρμῆς 1813 σ. 123. Νέα Ἡμέρα 11/24 Σεπτεμβρίου 1910 (ἐπιγράμματα τοῦ Ἀρσάκη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀρριανοῦ ὑπὸ Ν. Δούκα). Τὴν περὶ Ἀρσάκη μελέτην εἰς τὸν Ἀνατολικὸν Ἀστὲρα ἔτ. 26 περίοδ. Β' σ. 37 δὲν εἶδα.

εις Ρουμανίαν ἐκ τῆς νήσου Χίου ὁ καλὸς ἰατρός Φραγκίσκος Δομέστικος Λάσκαρις πρὸς θεραπείαν τοῦ ἡγεμόνος Πέτρου τοῦ Χωλοῦ, τόσον ὀλίγοι ἦσαν τότε οἱ ἰατροὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν. Ἀκολούθως ἤρχισαν νὰ ἔρχωνται καὶ μένουσιν εἰς τὴν Ρουμανίαν καλοὶ ἰατροὶ ὅπως ὁ Κεφαλλὴν Γεώργιος Πολυκαλάς (1655 - 1714), ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖται καὶ εἰς διπλωματικὰς ὑπηρεσίας ὑπὸ τῶν [Ρουμάνων]. Βαθμηδὸν κατέλαβαν Ἕλληνες τὰς θέσεις τῶν ἰατρῶν εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ἡγεμόνων, ὅπως π. χ. ὁ ἐκ Χίου Παντελεῆς Καλλιάρχης. Ἰδίως ὅμως τὸν 18^{ον} καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἤσκησαν τὴν ἰατρικὴν πολλοὶ καὶ καλοὶ Ἕλληνες ἰατροὶ· οἱ περισσότεροι τούτων συνέγραψαν καὶ ἰατρικὰ ἔργα, ἄλλοι ἴδρυσαν καὶ διηύθυναν νοσοκομεῖα ἢ ἀνωτάτας διοικητικὰς θέσεις ἢ ἀπέβησαν εὐεργέται τοῦ τόπου διὰ τῶν δωρεῶν των εἰς φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα. Ἐν γένει αἱ ὑπηρεσίαι τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν ὑπῆρξαν μέγισται καὶ τιμοῦν τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονοῦνται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι προσέχουν ἴσον τὸν Φαναριώτα. Ἀναφέρω ἐλάχιστα ὀνόματα ἐκ τῶν πολλῶν, τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν εἰς τὸ περὶ τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν ἔργον τοῦ Ἐκτορος Σαραφίδου.

Ἀξιολογώτατος ὑπῆρξεν ὁ ἰατροφιλόσοφος Μανασσῆς Ἡλιάδης ἐκ Μελενίκου τῆς Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Ρουμανίας. Τὴν σοφίαν του δεικνύει ὁ ἐκδοθεὶς τὸ 1781 ἐγκωμιαστικὸς λόγος τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν. Ὁ ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας ἰατροφιλόσοφος Δημήτριος Καρακάσης ἐσπούδασεν εἰς τὴν Χάλλην, τὸ δὲ 1782 ἔγινεν ἀρχίατρος εἰς τὸ Βουκουρέστι καὶ ἔπειτα γενικὸς διευθυντὴς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας. Ἐκ τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Βρετοῦ (2, 99) σημειῶνω τὰ ἐξῆς: «Δημητρίου Καρακάση ἰατροφιλοσόφου, τοῦ ἰατροῦ τῆς πόλεως Βουκουρεστίου καὶ τοῦ ἐν ταύτῃ νοσοκομείου τοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ποιημάτια ἰατρικὰ, ἅπερ αὐτὸς καὶ εἰς τὴν λατινίδα φωνὴν μετήνεγκεν, ἐν Βιέννῃ ,αψέ'» (1795). Ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου Κωνσταντῖνος Καρακάσης ἴδρυσεν καὶ διηύθυνεν ἀμισθὶ νοσοκομεῖον, ἀπέθανεν δὲ τὸ 1838 ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός του. Ἐδημοσίευσεν ὀνομαστάς μελέτας. Ὁ Ἀπόστολος Ἀρσάκης ἐκ τῆς Βορείου Ἠπείρου (1789 - 1869) ὑπῆρξεν ἐπίσης ἰατροφιλόσοφος. Ἐγραψεν ἐπιγράμματα εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν ἄριστα, ἄλλα συγγράμματα ἰχθυολογικὰ κλπ. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐβοήθησεν περὶ τὸ 1850 τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἐταιρείαν εἰς τὴν

ἀνέγερσιν τοῦ Ἀρσακείου, παλαιότερον δὲ προσεπάθησε νὰ ἐλκύσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ Ναπολέοντος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Ρουμανίαν δὲν προσέφερε μόνον ὡς ἀρχίατρος ὑπηρεσίας, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικός, διότι ἐξελέγη βουλευτής, ἐπ' ὀλίγον δὲ χρόνον ὑπῆρξε καὶ πρωθυπουργός. Ὁ Νικόλαος Μαῦρος, καταγωγῆς Χιακῆς, δὲν ἦτο ἰατρός, ἀλλ' ὡς ὀργανωτὴς ὑγειονομικὸς ἐπροφύλαξε τὴν χώραν ἀπὸ ἐπιδημιῶν. Εἶχε καταρτίσει συλλογὰς νομισμάτων καὶ ἀγαλματίων καὶ τὰς ἐχάρισεν εἰς τὴν Ρουμανίαν, γενόμενος οὕτως ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τοῦ Βουκουρεστίου.

Ὁ Γεώργιος Κυριαζῆς ἐκ Πλατάνου Ναυπακτίας ὑπῆρξε συγγραφεὺς καὶ μέγας φιλόθρωπος, διὰ τὴν Ἑλλάδα δὲ ἐθνικὸς εὐεργέτης, διότι ἵδρυσεν καὶ ἐπαγγελματικὴν σχολήν. Ὁ Ἀνδροκλῆς Φωτεινὸς ἕγγονος τοῦ ἐκ Πατρῶν ἱστοριογράφου τῆς Ρουμανίας Διονυσίου Φωτεινοῦ καὶ δισέγγονος τοῦ ἱατροῦ τῶν σουλτάνων Ἀθανασίου Φωτεινοῦ κατέλαβεν ἐπιφανῆ θέσιν καὶ ἐτιμήθη ὅσον ὀλίγοι ἱατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ.

Ὁ Ἀριστείδης Σερφιώτης ἐξ Ὑδρας, ἱατρός ἐπὶ 52 ἔτη εἰς τὸ Γαλάζι, ἀφῆκε τὴν περιουσίαν του εἰς τὴν Ρουμανικὴν Ἀκαδημίαν. Ὁ Κ. Ἐξαρχος ἱατρός καὶ διπλωμάτης εἰργάσθη πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ρουμανικοῦ «Ἀθηναίου». Ὁ Κωνσταντῖνος Νίκας ἕγγονος τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Παναγιώτου Χατζῆ Νίκα, ἰδρυτοῦ τῆς Σχολῆς Βρασόβου, ἔγραψε πλῆθος μελετῶν. Ὁ Μιχαὴλ Γεωργιάδης, πολυγράφος, ἱατρός καὶ διπλωμάτης ἀφῆκε τὴν περιουσίαν του εἰς τὴν Ρουμανικὴν Ἀκαδημίαν. Ὁ Νικόλαος Καλενδέρης ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καθηγητὴς ὀνομαστός. Ἡ οἰκογένειά του ἐδώρησε τὴν οἰκογενειακὴν τῆς ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα Βουκουρεστίου, ἄλλην δὲ οἰκίαν εἰς τὴν πόλιν Βουκουρεστίου διὰ νὰ γίνῃ μουσεῖον.

Ὅπως εἶπα, αἱ ἐργασίαι τῶν ἐλλήνων ἱατρῶν εἰς τὴν Ρουμανίαν ὑπῆρξαν τιμητικώταται διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Τοῦτο θὰ φανῇ καλύτερα ὅταν συνταχθῇ κατάλογος τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν ἐργασιῶν.

Ὡμιλήσαμεν περὶ κληρικῶν, πατριαρχῶν καὶ ἄλλων, περὶ διδασκάλων, περὶ μεταφραστῶν, περὶ ἱατρῶν, οἱ ὅποιοι ὅλοι καὶ πρὸ τῶν Φαναριωτῶν ἔφεραν τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Ρουμάνων μὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, Χριστιανικὰ καὶ παλαιότερα καὶ τοῦτο δὲν δύναται νὰ μὴ θεωρηθῇ μεγίστη ὑπηρεσία εἰς τὴν χώραν.¹ Ἐρχόμεθα τώρα νὰ εἴπωμεν ὀλί-

¹ Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν Ρουμανικὴν πνευματικὴν κίνησιν δεῖκνύει καὶ τὸ

γας λέξεις καὶ περὶ τῶν Φαναριωτῶν. Δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ὄλην ἱστορίαν αὐτῶν, οὔτε κἄν τὰς συνθήκας, ὑφ' ἧς ἐκυβέρνησαν· δεχόμεθα ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκυβέρνησαν αὐθαιρέτως καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τὸν τόπον. Τοῦτο ὅμως δὲν δύνανται νὰ λεχθῆ γενικῶς περὶ ὅλων τῶν Φαναριωτῶν, τῶν ὁποίων μερικοὶ ὑπῆρξαν ἰκανώτατοι πολιτικοί. Σημειῶνω ὀλίγας παρατηρήσεις περὶ τινῶν Μαυροκορδάτων καὶ Ὑψηλαντῶν.

Πρῶτος Φαναριώτης διωρίσθη ἡγεμῶν τὸ 1709 ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος,¹ ὁ «σοφός» ἐπικληθεὶς, υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορ-

πλήθος τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων εἰς αὐτήν. Βλ. *L. Galati*, Les mots d'origine neogrecque en Roumain à l'époque les Phanariotes Budapest 1939. Ἀνάλυσιν ὑπὸ *N. Ἀνδριώτη* βλ. εἰς Ἑλληνικά τ. 11 (1939) σ. 376.

¹ Περὶ τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου βλ. πρῶτον ὅσα γράφει περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ κλπ. ὁ Ἰάκωβος Ἀργεῖος εἰς τὸν πρόλογον τῶν Ἰουδαϊκῶν τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου. - Λόγον ἐγκωμιαστικὸν τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ βλ. ἐν Documente Hupmuzaki 13, 251. Βλ. προσέτι Νέον Ἑλληνομνήμονα τ. 7, 211 καὶ 219. - *K. Ανοβονιώτου*, Τοῦ σοφωτάτου καὶ ἐλλογιμωτάτου τοῦ ἐν διδασκάλοις ἀρίστου τῆς περιφήμου αὐθεντικῆς σχολῆς τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἐπιστάτου κυρίου Γεωργίου (τοῦ Τραπεζουντίου δηλ.). Λόγος εἰς τὴν πρὸς θεὸν ἀποδημίαν τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ σοφωτάτου, τοῦ ἐν μακαρία τῇ λήξει γενομένου ἡγεμόνος κυρίου κυρίου Ἰωάννου Νικολάου Ἀλεξάνδρου βοεβόδα λεχθεὶς ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἑκκλησία τ. 13 (1985) σ. 44) Ὁ Ν. Μαυροκορδάτος ἀπέθανε 14 Σεπτεμβρίου 1730). - Ὁ Ἀθ. *K. Ὑψηλάντης*, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, 1870 σ. 307 καὶ 317 κρίνει δυσμενῶς τὸν Ν. Μ.

Ἡ «Περὶ καθηκόντων βίβλος» τοῦ Ν. Μ. ἐξεδόθη τὸ 1719 ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ἔπειτα ἐν Λονδίῳ τὸ 1724 (καὶ εἰς τὴν Λειψίαν τὸ 1722) μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ συγγραφέως. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη ἔκδοσις περιέχει καὶ ἐπίγραμμα τοῦ Ἰωάννου Ἀλβέρτου Φαβριζίου εἰς τὴν βίβλον. Ἴσως ἡ ἔκδοσις τῆς «Περὶ καθηκόντων βίβλος» ὄθησε τὸν Φαβριζιον ν' ἀφιερῶσθαι τὸν 11^{ον} τόμον τῆς Bibliotheca Graeca τὸ 1722 «celsissimo ac sapientissimo principi ac domino domino Joanni Nicolao Alexandri F. Maurocordati de Scarlati totius Hungarovalachiae principi exortatissimo». Τὸ «καθήκοντα» εἶναι μᾶλλον χριστιανικά, γίνεται ὅμως παραπομπὴ καὶ εἰς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, ὅχι μόνον Χριστιανούς. Τὸ βιβλίον μετεφράσθη καὶ λατινιστί. Τὸ «Θέατρον πολιτικόν» εἶναι μετάφρασις ἐκ τοῦ λατινικοῦ, «εἰς τὸ ὅποιον περιέχεται ἀκριβῆς συμβουλὴ τί πρέπει νὰ κάμνη καὶ ἀπὸ τί νὰ ἀπέχη ὁ ἡγεμῶν». Τὸ Θέατρον ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Λειψίᾳ τὸ 1758 δαπάνῃ τῆς ἐν Κύπρῳ μονῆς Κύκκου, ἔπειτα τὸ 1776 πάλιν ἐν Λειψίᾳ, τρίτον τὸ 1802 εἰς τὴν Βενετίαν.

Τὰ «Φιλοθέου Πάρεργα» ἐτυπώθησαν τὸ πρῶτον ἐν Βενετίᾳ τὸ 1800. Τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ν. Μ. πρὸς τὸν Ἰάκωβον Ἀργεῖον βλ. ἐν *E. Legrand*, Epistolaire Grec ou recueil de lettres adressées pour la plupart à Chrysanthé Notaras (Bibl. Grecque vulgaire τ. 4) Paris 1888 σ. 60. Πολλὴν ἀλληλογραφίαν εἶχεν ὁ Ν. Μ. πρὸς τὸν πατριάρχη Χρῦσανθον, τοῦ ὁποίου τὰς γνώμας ἐσέβετο πολὺ. Τινὲς ἐπιστολαὶ τοῦ Ν. Μ. δίδουν ἱστορικὰς πληροφορίες περὶ Ρουμανίας καὶ εἶναι δι' αὐτὸ πολῦτιμοι, ὡς ἡ ἐν Epistolaire Grec σ. 85 πρὸς Ἰάκωβον Ἀργεῖον, ἢ ἐν Hupmuzaki 14, 1 σ. 451 πρὸς τὸν αὐτὸν περὶ τῆς ἐν Βλαχίᾳ οἰκτρῶς καταστάσεως.

δάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων. Ὁ Ν. Μαυροκορδάτος εἶναι γνωστός καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων του, τῶν ὁποίων τὰ κυριότερα εἶναι τὸ περὶ καθηκόντων, τὸ Πολιτικὸν Θέατρον, καὶ τὰ Φιλοθέου Πάρεργα. Τὰ δύο πρῶτα συζητοῦν τὰ καθήκοντα τοῦ ἡγεμόνος, τὰ Φιλοθέου Πάρεργα εἶναι τὸ πρῶτον νεοελληνικὸν μυθιστόρημα. Ἐγραψε πρὸς τούτοις ὁ Ν. Μαυροκορδάτος ψόγον νικοτιανῆς, ἥτοι κατὰ τοῦ καπνίσματος, ποιήματα καὶ κανόνας ἐκκλησιαστικούς. Συνέλεξε βιβλία καὶ χειρόγραφα καὶ δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ὁ Φαβρίκιος ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν τὸν 11^{ον} τόμον τῆς *Bibliotheca Græca* τῆς ἐκδόσεως 1722. Τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ γράμματα δεικνύουν καὶ ὅσα γράφει πρὸς τὸν διδάσκαλον Ἰάκωβον τὸν Ἀργεῖον: «ταῖς μούσαις αἷς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων συνεστράφημεν, οὐδ' ἀκαρεὶ σχολάζειν ἔχομεν, ἀλλεπαλλήλοις φροντίσι περικλυζόμενοι». Ἐβοήθησε πολλὰ σχολεῖα εἰς διάφορα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὰς Σέρρας τῆς Μακεδονίας καὶ ἀλλαχοῦ, Ὁ διδάσκαλος Γεώργιος Τραπεζοῦντιος εἰς ἐπιμνημόσυνον λόγον τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου λέγει πλὴν ἄλλων: (Ὁ Ν. Μ.) «ἔκτισεν ἐκ θεμελίων τὸν μέγιστον καὶ ὠραιότατον τοῦτον ναόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐτάφη αὐτός (τὸ Βακαρέστι δηλαδή),

— Βλ. Hurmuzaki 14, 1 σ. 877, ὅπου ὁ Ν. Μ. εὐχαριστεῖ διὰ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς «Περὶ καθηκόντων βίβλου». — Ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας τ. 2 (1885) ὁ Ἰ. Σακκελίω ἐξέδωκε διάλογον τοῦ Ν. Μ. καθαπτόμενον δεινῶς τοῦ Μητροφάνους Γρηγορά, ὅστις ἔγραψεν «Ἐπαινον νικοτιανῆς», ἐνῶ ὁ Ν. Μ. ἔγραψε «ψόγον νικοτιανῆς» (*Νικ. Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ψόγος νικοτιανῆς καὶ ἐπιστολὴ πρὸς Μητροφάνην τὸν διάκονον μετ' εἰσαγωγικῆς παρεκβατικῆς ἐπιστολῆς Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐν Βενετίᾳ 1876*). Παρὰ ταῦτα ὁ Μ. Γρηγοράς ἐπαινεῖ τὸν Ν. Μ. καὶ τὸν ὀνομάζει σοφὸν εἰς τὴν «Ἱστορίαν σύντομον περὶ τῶν προφανῶν αἰτιῶν, δι' ἃς ἡ Βλαχία πᾶσα ὀργῆς θεοῦ ἐπειράθη καὶ περὶ τῶν ἡγεμόνων Στεφάνου τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ Νικολάου τοῦ σοφοῦ καὶ τῶν συμβεβηκυῶν αὐτοῖς τε καὶ τῇ Βλαχίᾳ συμφορῶν καὶ κακώσεων καὶ τελευταῖον περὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ χαριτωνόμου Ἰωάννου καὶ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης ἀνακλήσεως καὶ οἰκισμοῦ Βλαχίας». Βλ. *D. Russo, Studii Istorice Greco-române* τ. 2 (1939) σ. 429. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Γρηγορά περιλαμβάνει τὰ ἔτη 1714-6. Ὁ *Σπυρ. Λαυριώτης* ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν τ. 8 (1924) σ. 26 κανόνα ἱαμβικὸν τοῦ Ν. Μ. εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου. Αὐτ. καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Μ. πρὸς τὸν Νεόφυτον Μαυρομάτην πρῶην Ἄρτης, δι' ἧς ζητεῖ νὰ ἀγοράσῃ χειρόγραφα. Εἰς τὸν Ἐκκλ. Φάρον τ. 7 (1911) σ. 478 ἐδημοσιεύθη τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ν. Μ. περὶ ἐτησίας χορηγίας γρ. 300 εἰς τὴν μητρόπολιν Σερρών, ἐξ ὧν 250 γρ. ὀρίζονται ὡς μισθὸς τοῦ αὐτόθι διδασκάλου. Δὲν ἠδυνήθην τελευταῖον νὰ ἴδω ἐν Ἀθήναις τὸν ἔβδομον τόμον τῆς *Bibliothèque grecque vulgaire* τοῦ *Legrand*, ὅπου πολλὰ κείμενα περὶ Νικολάου καὶ Ἰωάννου Μαυροκορδάτου.

Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνθίμου Οὐγγροβλαχίας βλ. *Θ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἐλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ 1898* σ. 114.

ἐσύστησε σχολεῖα Ἑλληνικά εἰς πολλοὺς καὶ διαφόρους τόπους διὰ κοινὴν ὠφέλειαν τοῦ γένους μας, ἐκυβέρνησε (= περιέθαλψε) χώρας ἐνδεεῖς, ἔθρεψεν ὀρφανά».

Ὁ Ν. Μαυροκορδάτος παρὰ τὴν σοφίαν του ἦτο ἀμείλικτος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, τραχὺς δ' ἐν γένει πρὸς τοὺς βογιάρους, τῶν ὁποίων βέβαια πολλοὶ ἦσαν διεφθαρμένοι καὶ ἐμπόδιον ἐπομένως εἰς τὴν καλὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Τῆς σκληρότητος τοῦ Ν. Μ. ἀπόδειξις εἶναι καὶ ἡ συμπεριφορά του πρὸς τὸν περίφημον Ἄνθιμον μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας, τὸν ὁποῖον παρέδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ τὸν θανατώσουν. Ὁ Ἄνθιμος οὗτος ἦτο Γεωργιανός, ἐπλησίασε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ Βουκουρέστι, ἔμαθε καλὰ ἑλληνικά, ἐπεστάτει ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν τύπωσιν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ τέλος, ἀφοῦ ἐξελληνίσθη τελείως, ἔγινε μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας. Ἡ ἀντίθεσις του πρὸς τὸν Ν. Μ. τοῦ ἐστοίχισε σκληρὸν θάνατον.

Ὅσον σκληρὸν καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν Ν. Μ., ἦτο σοφὸς ἀνὴρ καὶ βεβαίως ἐκυβέρνησε τὴν Ρουμανίαν καλύτερα τῶν προκατόχων του καὶ πολλῶν ἐκ τῶν διαδόχων του. Τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου δύο υἱοὶ ἔγιναν ἡγεμόνες εἰς τὴν Ρουμανίαν, ὁ Κωνσταντῖνος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Ἰωάννης Μαυροκορδάτος. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης φημίζεται διὰ τὴν ἠπιότητα καὶ ἡμερότητα τοῦ χαρακτήρου του, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Μαυροκορδάτος¹ εἶναι ἐκ τῶν ἰκανωτάτων καὶ καλυτέρων ἡγεμόνων τῆς Ρουμανίας. Ἐγένετο ἐνδεκάκις ἡγεμὼν. Ἐβελτίωσε διὰ τῆς περιφήμου «ρεφόρμας» (1740) τὴν τύχην τῶν χωρικῶν, ὑπεστήριξε τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν εἰς τὰ σχολεῖα, ἔστειλε δὲ 12 νέους Ρουμάνους νὰ σπουδάσουν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀνωτέρας μορφώσεως ὁ ἴδιος ὁ Κ. Μ. κατώρθωσε νὰ κυβερνήσῃ μὲ εὐρύτερον πνεῦμα τὴν Ρουμανίαν. Ἄς σημειωθῇ ὅτι δὲν ἐλησμόνησε καὶ τὴν πατρίδα τῶν προγόνων του, τὴν Χίον καὶ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐπεσκέφθη αὐτὴν καὶ ἐνδιεφέρθη καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς περιφήμου βυζαντινῆς Νέας μονῆς αὐτόθι.

¹ Περὶ Κ. Μαυροκορδάτου βλ. Κ. Δαπόντε, Δακικαὶ Ἐφημερίδες ἔκδ. E. Legrand τ. 2 σ. XVIII. Ἐν τ. 1 σ. υμγ' ὑπάρχει ἐγκώμιον τοῦ Δράκου Σούτζου εἰς Κωνσταντῖνον Μαυροκορδάτον. - A. Stourdja, L'Europe Orientale et le rôle historique des Maurocordato 1913 σ. 383. Ἀλληλογραφία τοῦ Κ. Μ. πρὸς τὸν πατριάρχην Ματθαῖον Ψάλτην τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξεδόθη ὑπὸ Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου ἐν Ἑκκλ. Φάρφ τ. 19 (1920) σ. 503 κ. ἔξ. καὶ τ. 18. Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Κ. Μ. εἰς Χίον σημειώνει ὁ Γρηγόριος Φωτεινός, Νεαμονήσια 1865 σ. ια'. Δὲν εἶδα τὸ βιβλίον τοῦ Ν. Jorga, Textes postbyzantins. Chronique de Constantin Maurocordato et de son fils Alexandre, Bucarest 1939.

Καί ἄλλοι Μαυροκορδάτοι ἔγιναν ἡγεμόνες, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐνδιαφέ-
ρει νὰ ὑπομνήσω ὅτι ἐκ τῶν Μαυροκορδάτων τούτων προῆλθε καί ὁ
'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ κυριώτατος πολιτικός τῆς Ἑλληνικῆς
'Επανάστασεως. Ὑπηρετήσαν λοιπὸν ἰδιαιτέρως καί τὴν Ἑλλάδα οἱ Μαυ-
ροκορδάτοι. Σήμερον ὑπάρχουν ἀκόμη μόνον εἰς τὴν Ρουμανίαν οἱ ἐλ-
ληνορουμάνοι πλέον Μαυροκορδάτοι.

Μετὰ τοὺς Μαυροκορδάτους ἔρχονται οἱ Ὑψηλάνται εἰς τὴν σειρὰν
τῶν ὑπηρεσιῶν καί εἰς τὴν Ρουμανίαν καί εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἀλέξαν-
δρος Ὑψηλάντης ἔγινε τὸ 1774 ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας καί ἀργότερα
τῆς Μολδαβίας. Ὁργάνωσε καλύτερα τὰ δικαστήρια καί τὰ ἑλληνικὰ
σχολεῖα, ἐξέδωκε δὲ πρῶτος καί ἀξιόλογον νομοθεσίαν, τὸ λεγόμενον
Νομικὸν Συνταγμάτιον τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου τὸ δημοσιευθὲν πρὸ ὀλίγων
ἔτων εἰς τὰς πραγματείας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ κ. Π. Ζέ-
που. Μετὰ τὸ Νομικὸν Πρόχειρον τοῦ Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου τὸ 1765,
μετὰ τὴν πρώτην δηλ. νομοθετικὴν ἀπόπειραν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ρου-
μανίαν, ἡ νομοθεσία τοῦ Ὑψηλάντου εἶναι ἡ σοβαρωτέρα σχετικὴ προ-
σπάθεια. Τὸ δὲ ἐνδιαφέρον εἶναι, ὡς παρετηρήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νο-
μικῶν, ὅτι ἡ νομοθεσία αὕτη περιέχει καί διατάξεις ἐκ τοῦ δημόδου
ἑλληνικοῦ δικαίου ἐθίμων, δὲν εἶναι ἀπλὴ ἀντιγραφή βυζαντινῶν ἢ ξέ-
νων διατάξεων. Ἔχει λοιπὸν καί πρωτοτυπίαν ἡ νομοθεσία τῶν Ἑλλή-
νων εἰς τὴν Ρουμανίαν. Ἐννοεῖται ὅτι παρὰ τὰς σπουδαίας ὑπηρεσίας
τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τῆς Ρουμανίαν ἐκατατομήθη καί οὗτος ὑπὸ τοῦ Σουλ-
τάνου εἰς ἡλικίαν 81 ἔτων! Ὑπέστη δηλ. καί οὗτος τὴν τύχην, ἣν ὑπέ-
στησαν οἱ περισσότεροι Ἑλληνες ἡγεμόνες τῆς Ρουμανίας.

Ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας καί Μολδαβίας ἔγινε καί ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλε-
ξάνδρου Ὑψηλάντου¹ Κωνσταντῖνος (1801 - 1806),² ὅστις εἶναι γνω-

¹ Περὶ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου ἔγραψε Λόγον ἐγκωμαστικὸν ὁ Μανασσῆς Ἡλιάδης, Λει-
ψία 1781. - Τὰ χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου περὶ σχολείων καί δικαστηρίων βλ. Ἀθ,
Κ. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν σ. 584 καί 592. - Παν. Ἰ. Ζέπου, Συνταγμάτιον νομικὸν
'Αλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντου βοεβόδα ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας 1780. Ἀθῆναι 1936.
- Ἰ. Σόντη, Ἡ περὶ τοῦ νομικοῦ συνταγματίου τοῦ Ὑψηλάντου πραγματεία τοῦ ὑψηροῦ
Παναγιώτου Ἰ. Ζέπου. Ἀρχεῖον ἰδιωτικοῦ δικαίου τ. 5 (1938) σ. 70. Τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψη-
λάντην ἐπαινεῖ πολὺ ὁ κόμης D'Hauterive εἰς τὸ Mémoire sur l'état ancien et actuel de la
Moldavie... Bucarest 1902 σ. 280: «Le prince Ypsilanti à qui ce mémoire est adressé
(1787) est de tous les princes Grecs celui qui a le mieux réussi à se concilier l'amour
de ses sujéts...». Δὲν εἶδα τὴν μελέτην τοῦ *Nino Cortese*, La Valachia durante il prin-

στότερος διὰ τὴν διπλωματικὴν του δράσιν. Αἱ προσπάθειαι του ἔτειναν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῶν Σέρβων καὶ Ἑλλήνων τῇ βοήθειά τῆς Ρωσίας. Ἀπὸ τοῦ Ρήγα μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου Ἕλληνες πολιτικοὶ εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν καὶ τὴν συνεργασίαν αὐτῶν. Δυστυχῶς ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν λαῶν δὲν ἀνεγνωρίσθη ἡ πρωτοβουλία τῶν Ἑλλήνων, ἡ τόσον ὄμως τιμητικὴ δι' αὐτούς.

Μετὰ τοὺς Μαυροκορδάτους καὶ Ὑψηλάντας πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὸν Ἰωάννην Γεωργίου Καρατζᾶν¹ ἡγεμόνα Βλαχίας κατὰ τὸ διάστημα 1812 - 1820. Καὶ ὁ Καρατζᾶς ἐδημοσίευσεν νομοθεσίαν διὰ τὴν Βλαχίαν τὸ 1818, εἰς τοῦτο δὲ τὸν ἐβοήθησεν καὶ ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὅστις συνέταξε καὶ ὕμνον πρὸς αὐτόν.

Ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Ι. Καρατζᾶ φαίνεται καὶ ἐκ τῶν μεταφράσεων κωμωδιῶν τοῦ Γολδόνη, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν ἀργότερα τὸ 1838.

Περὶ ἄλλων καλῶν ἡγεμόνων δὲν ὀμιλοῦμεν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐσώθησαν χαρακτηριστικὰ αὐτῶν ἔργα ὑπὲρ τῆς Ρουμανίας.

Καθὼς βλέπετε, ὑπῆρξαν ἡγεμόνες Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἔδωκαν πρῶτοι νομοθεσίαν εἰς τὴν Ρουμανίαν, ἐφρόντισαν περὶ βελτιώσεως τῆς θέσεως τῶν χωρικῶν, περὶ διαδόσεως τῆς Ρουμανικῆς γλώσσης. Ἦσαν οὖτοι σοφοὶ πολιτικοί, τῶν ὁποίων δίκαιον νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀξία, ὅπως ἀναγνωρίζεται τῶρα ἐν Ρουμανίᾳ. Ἐστείλαμεν λοιπὸν ἱκανοὺς πολιτικούς, ὅπως ἐστείλαμεν λαμπροὺς διδασκάλους καὶ ἰατροὺς καὶ συγγραφεῖς καὶ κληρικούς. Ὅλοι οὗτοι ἐθεώρουν τὴν Ρουμανίαν

cipato di Alessandro Ypsilanti (7774 - 1782) (ἐν τῷ περιοδικῷ *L'Europa Orientale*?).

² Περὶ Κ. Ὑψηλάντου βλ. *Helene prinzzessin Ypsilanti, Die Fürste Alexander und Konstantin Ypsilanti als Hospodaren der Moldau und Walachei, Revue internationale des Études Balkaniques* 1937 σ. 225. - Ὕμνος εἰς τὸν ὑψηλότατον, σοφώτατον, θεοσεβέστατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον Ἰωάννην Κωνσταντῖνον Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντην βεεβόδαν καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας συντεθεὶς καὶ στιχουργηθεὶς ἐν Βουκουρεστίῳ παρὰ τοῦ ἐν ἱερεῦσιν ἐλλογίμου διδασκάλου *Πολυζώη Κορτοῦ* τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Βιέννη 1805 (κατὰ τὴν Νεοελλ. Φιλολογίαν Βρετοῦ 2, 137).

- *P. Panaïtescu, Corespondenta lui Constantin Ypsilanti cu Guvernul rusesesc (1806 - 1810) pregătirea Eteriei, si a Renasterii politice rominesti, Bucarest 1933.*

¹ Ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ ἐδημοσιεύθη τὸ 1818 (βλ. *Α. Βρετοῦ*, Νεοελλ. Φιλολογία 2, 195), ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ *Ἰ. Ζέπου καὶ Παν. Ζέπου* ἐν *J. G. R.* τ. 8 σ. 359. βλ. καὶ *Ἐγκώμιον* . . . εἰς τὸν ὑψηλότατον . . . ἡγεμόνα Οὐγγροβλαχίας κύριον κύριον Ἰωάννην Γεώργγιον Καρατζᾶν ἐν Βιέννῃ 1818 (κατὰ τὴν *Bibliografia Româneasca vechie* τῶν *J. Bianu si Dan Simonescu*, τ. 3 Bucaresti 1936 σ. 250).

² Ἐν *J. G. R.* ἐνθ' ἄνωτ. σ. 1 ἀνεδημοσιεύθη καὶ ὁ « Πολιτικὸς κῶδιξ τοῦ πριγκιπάτου Μολδαβίας » τοῦ Σκαρλάτου Καλλιμάχη ὁ ἐκδοθεὶς τὸ 1816 (βλ. καὶ *Α. Βρετοῦ*, ἐνθ' ἄνωτ. 2,

δευτέραν πατρίδα των, δευτέραν Ἑλλάδα καὶ δι' αὐτὸ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, ἡ ὁποία ἰδρύθη εἰς τὴν Ρωσσίαν, εὔρε ταχέως θιασώτας ἀπείρους εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ δι' αὐτὸ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἤρχισε διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ ἐκεῖ ἐσχηματίσθη ὁ νεώτερος ἱερὸς λόχος τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἀνασκόπησις αὐτὴ δεικνύει καὶ ἓν ἄλλο γεγονός: πόσον συνεδέθημεν Ἕλληνες καὶ Ρουμάνοι· ἡμεῖς μετεδώσαμεν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, οἱ δὲ Ρουμάνοι ἐβοήθησαν οἰκονομικῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα καὶ χρήματα ἐστέλλοντο ἐκεῖθεν εἰς τὴν δυστυχοῦσαν Ἑλλάδα, ὅπως εἰς νεωτέρους χρόνους ἐξ Ἀμερικῆς! Ἀκόμη πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἐπιμιξία Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων ἔδωκε βιολογικῶς ἀκμαίους Ἑλληνορουμάνους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καὶ ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἄλλ' οἱ Ἑλληνορουμάνοι τῆς Ρουμανίας πρέπει νὰ μᾶς ὑπενθυμίζουσι τὸν ἱστορικὸν σύνδεσμον Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας καὶ νὰ βοηθοῦν εἰς τὴν καλλιέργειαν πολιτικῆς φιλίας μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Ἄλλοτε ἔβλαπτε τὰς σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας τὸ Μακεδονορουμανικὸν ζήτημα· εὐτυχῶς αὐτὸ δὲν πρόκειται νὰ ἐπηρεάσῃ εἰς τὸ μέλλον τὰς σχέσεις αὐτάς καὶ ὁ παλαιὸς ἱστορικὸς σύνδεσμος πρέπει νὰ διατηρηθῇ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν.

Ἄλλ' ἡ ἀνασκόπησις αὐτὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐργασίας εἰς τὴν Ρουμανίαν δεικνύει καὶ τὴν ἀξίαν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν χώραν των ὅτι πρέπει ὀλιγώτερον νὰ θαυμάζουσι τοὺς γείτονάς μας καὶ περισσότερον νὰ ἀγαποῦν τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία, ὅπως εἶπα καὶ πρὶν, δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ τῶρα τὸν πολιτισμὸν καλύτερα τῶν Ἀσιατῶν γειτόνων τῆς.¹

195). Περὶ τοῦ κώδικος Καλλιμάχη πβ. C. Triantaphyllopoulos, Sur les sources du Code Calimaque, Revista Istorica romana τ. 1 (1931). —

Περὶ Καρατζάδων πβ. Γεδεών, Ἐκκλ. Ἀλήθεια τ. 34 σ. 195. Αἱ μεταφράσεις τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ἐξεδόθησαν τὸ 1838 ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐκλεκτότεροι κωμῳδία Καραόλου Γολδόπου μεταφρασθεῖσαι παρὰ τοῦ πρῶην ἡγεμόνος Βλαχίας Ἰ. Καρατζᾶ». Πβ. καὶ Ν. Βέη, Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ὁ Νικ. Πλασταρᾶς καὶ αἱ ἑλληνικαὶ διασκευαὶ τοῦ Π. Μεταστασίου καὶ τοῦ Καραόλου Γολδόπου, Ὁρίζοντες 1943 σ. 605. Περὶ τῆς ἐργασίας ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου Βουκουρεστίου τῆς δομνίτητος Ραλλοῦς Ἰ. Καρατζᾶ καὶ τοῦ πρώτου τῶν Ἑλλήνων ἠθοποιῶν Ἀριστίου βλ. Ν. Βέη, Κωνσταντῖνος Κυριακὸς Ἀριστίας καὶ Ἀνδρέας Κάλβος, Νέα Ἐστία τ. 27 (1940) σ. 13. — Περὶ ἄλλου ἠθοποιοῦ τοῦ θεάτρου Βουκουρεστίου βλ. Γ. Βαλέτα, Θεόδωρος Ἀλκαῖος, ὁ βάρδος καὶ καπετάνιος τοῦ εἰκοσένα, Ἀθήνα 1943.

¹ Ἠθέλησα νὰ δώσω ἐνταῦθα τὰς γενικὰς τῆς ἐργασίας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ρουμανίαν διὰ νὰ ὠθήσω νεωτέρους ἐπιστήμονας εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων. Καὶ ἡ ἱστορία τῶν Ἑλληνορουμάνων, Καντακουζηνῶν, Κανταρτζήδων, Φωτεινῶν καὶ πολλῶν ἄλλων εἶναι ἀξία ἰδιαζούσης προσοχῆς. Ὅμοίως πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ λαμπρὰ ἐργασία τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὅπου οἱ γείτονές μας ἀντιθέτως οὐδὲν κατώρθωσαν.